

Εργαλεία αξιολόγησης της Νοσηλευτικής Εκπαίδευσης ως προς τη φροντίδα υγείας των ηλικιωμένων.

The evaluation of nurse education in relation to health care of the elderly – a literature review

Author: Λαμπρινού Αικατερίνη

Λέκτορας, BSc, MSc, PhD, Τμήμα Νοσηλευτικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή: οι νοσηλευτές είναι από τους βασικούς και κύριους επαγγελματίες υγείας που παρέχουν φροντίδα υγείας στους ηλικιωμένους, επομένως η νοσηλευτική επιστήμη διεθνώς, ανταποκρινόμενη στις τρέχουσες αλλαγές και ανάγκες του ηλικιωμένου πληθυσμού πρέπει να αλλάζει και αλλάζει αναλόγως. Γι αυτό το λόγο τα προγράμματα σπουδών διαμορφώνονται ανάλογα, ώστε να περιλαμβάνουν θέματα σχετικά με τη γήρανση και τους ηλικιωμένους, ενώ έχει αναπτυχθεί και η εξειδίκευση στη Γεροντολογική Νοσηλευτική. Η αλλαγή της στάσης ως προς τους ηλικιωμένους μέσω της εκπαίδευσης, είναι μια παράμετρος που έχει μελετηθεί εκτενώς για το πώς μπορεί να επηρεάσει την επιθυμία των νοσηλευτών να εργαστούν με τους ηλικιωμένους, αλλά και να παρέχουν ποιοτική νοσηλευτική φροντίδα, ενώ και η γνώση μπορεί να βελτιωθεί όχι μόνο μέσα από τη θεωρητική εκπαίδευση, αλλά και κατάλληλη κλινική άσκηση.

Σκοπός: Η παρουσίαση εργαλείων που έχουν αναπτυχθεί διεθνώς για την αξιολόγηση των στάσεων και των γνώσεων ως προς τους ηλικιωμένους, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για την αξιολόγηση της νοσηλευτικής εκπαίδευσης.

Αποτελέσματα: Έχουν βρεθεί εργαλεία για την αξιολόγηση της στάσης και γνώσης ως προς τους ηλικιωμένους εκ των οποίων κάποια έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά.

Συμπεράσματα: Στη χώρα μας έχουν γίνει αντίστοιχες αλλαγές στα προπτυχιακά εκπαιδευτικά προγράμματα, και επιπλέον ανευρίσκονται αποτελέσματα σχετικών μελετών, αλλά χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Λέξεις κλειδιά: νοσηλευτική εκπαίδευση, ηλικιωμένοι, αξιολόγηση.

ABSTRACT

Introduction: Nurses are the main profession that care for older people, therefore nursing education in order to be successful in caring for them should change and it does change accordingly. For that reason nursing curricula have been adapting in order to respond to the needs of this part of the population and content has included topics related to ageing and older people, while at the same time specialisation programmes in Gerontological Nursing are developing. Attitudes change towards older people, through education, is a factor that has been studied extensively on how they can affect the inclination of nurses to work with this age group, but also in the provision of quality care, while knowledge is also promoted not only through theoretical education but also through appropriate clinical practice.

Aim: This paper presents and discusses tools that have been developed internationally for the evaluation of attitudes and knowledge in relation to older people. These could be used in order

to evaluate nursing education for its potential to prepare professionals equipped to respond to the specific health care needs of this age group.

Results: There are tools found evaluating attitudes and knowledge toward older people. Some of them are validated and used in Greek language.

Conclusions: In Greece and Cyprus there already have been relevant changes in undergraduate curricula and there published results from relevant research. Further research is needed.

Key words: nursing education, older people, evaluation

Εισαγωγή

Το πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού σήμερα αποτελεί ένα από τα πιο σύνθετα προβλήματα των κοινωνιών. Η πρόοδος της επιστήμης, η βελτίωση των συνθηκών υγιεινής, της διατροφής και της υγείας είχαν ως αποτέλεσμα την πρόσθεση 20 χρόνων στη μέση αναμενόμενη διάρκεια ζωής σε παγκόσμια κλίμακα τα τελευταία πενήντα χρόνια (1950-2000), ενώ αναμένεται περαιτέρω αύξηση αν εξακολουθήσουν οι παρούσες δημογραφικές τάσεις. Τη δημογραφική γήρανση ακολούθησε και ο πληθυσμός της Κύπρου (CyStat 2001, United Nations 2002)..

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της στατιστικής υπηρεσίας Κύπρου, μέχρι το 2052 ο πληθυσμός των ηλικιωμένων στην Κύπρο θα φτάσει το 29% του πληθυσμού. Μέχρι το 2022 οι ηλικιωμένοι θα είναι περισσότεροι από τα άτομα ηλικίας έως και 14 ετών. Ενώ αυτή τη στιγμή οι νέοι είναι σχεδόν οι διπλάσιοι από τους ηλικιωμένους μέχρι το 2042 θα γίνει το αντίστροφο (CyStat 2001, United Nations 2002).

Η γήρανση του πληθυσμού, οι αντιλήψεις για τη γήρανση και η αύξηση του κόστους, έχουν επηρεάσει σημαντικά τα συστήματα παροχής φροντίδας υγείας (Thehame 1990, Drennan et al 2004). Οι νοσηλευτές είναι από τους βασικούς και κύριους επαγγελματίες υγείας που παρέχουν φροντίδα υγείας στους ηλικιωμένους (Thehame 1990). Αυτό σημαίνει ότι η ποιότητα των υπηρεσιών υγείας που παρέχονται στον ηλικιωμένο πληθυσμό εξαρτάται κατά πολύ από την ποιότητα της νοσηλευτικής φροντίδας. Ακόμη και στα γηροκομεία, όπου η ιατρική περίθαλψη είναι περιορισμένη, δίνεται η

ευκαιρία στους νοσηλευτές να έχουν ρόλο κλειδί στη φροντίδα τους (Joy et al 2000).

Η νοσηλευτική επιστήμη διεθνώς, ανταποκρινόμενη στις παρατηρούμενες δημογραφικές αλλαγές και στις ανάγκες του ηλικιωμένου πληθυσμού ενέταξε στα προγράμματα σπουδών θέματα σχετικά με τη γήρανση και τους ηλικιωμένους και δημιούργησε την εξειδίκευση της Γεροντολογικής Νοσηλευτικής. Η Γεροντολογική Νοσηλευτική διδάσκεται σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά εκπαιδευτικά προγράμματα, με σκοπό την πληρέστερη προετοιμασία των νοσηλευτών για αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των σύνθετων προβλημάτων της γήρανσης (Borrowelough and Pinel 1981, Thehame 1990, Joy et al 2000, Lambrinou et al 2009).

Παρά τις προσπάθειες που γίνονται στην εκπαίδευση, μελέτες δείχνουν ότι η συγκεκριμένη εξειδίκευση στη Γεροντολογική Νοσηλευτική δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής (Knowles 1982, Fagerberg et al 1997, Thomson and Burke 1998, McKinlay and Cowan 2005). CEi περισσότεροι νοσηλευτές και φοιτητές της νοσηλευτικής θεωρούν περισσότερο συναρπαστικούς και ενδιαφέροντες τους χώρους με τους νέους ενήλικες και τα παιδιά (Slevin 1991, Snape 2003). Η Λαμπρινού και οι συνεργάτες της αναφέρουν ότι η επιλογή και η οργάνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος, συμπεριλαμβανομένης της κλινικής άσκησης, είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος στους φοιτητές της νοσηλευτικής για να εργαστούν σε τμήματα φροντίδας ηλικιωμένων (Lambrinou et al 2009).

Νοσηλευτική εκπαίδευση και φροντίδα των ηλικιωμένων

Οι νοσηλευτές με το αντικείμενο που επιλέγουν να ασχοληθούν και διαμέσου της φροντίδας που παρέχουν, εκφράζουν τις αντιλήψεις και τη στάση τους προς τον ηλικιωμένο πληθυσμό. Γι' αυτό το λόγο, οι νοσηλευτές αποτελούν συχνά αντικείμενο έρευνας όσον αφορά στη γήρανση και στον ηλικιωμένο πληθυσμό.

Μελέτες αναφέρουν ότι η εκπαιδευτική προετοιμασία του προσωπικού υγείας αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα που καθορίζει τη συμπεριφορά του ως προς τους ηλικιωμένους (Woolliscroft et al 1984, Brown et al 1992, Haight et al 1994, Davies et al 1999). Σε μελέτη που έγινε στο Ηνωμένο Βασίλειο, αναφέρεται ότι το 80% των νοσηλευτών διέκριναν τις σχετικές εκπαιδευτικές τους ανάγκες ως προτεραιότητα και αναγνώρισαν ότι εκπαιδεύτηκαν σε μια εποχή που δινόταν λίγη σημασία στη γερωντολογία και στη γηριατρική (Joy et al 2000).

Στο πρόγραμμα εκπαίδευσης για τη φροντίδα των ηλικιωμένων πρέπει να αναφέρονται θέματα που καλύπτουν τη γήρανση του πληθυσμού ως φυσιολογική διαδικασία, αλλά και δημογραφική παράμετρο, τη βιολογία, την κοινωνιολογία, την ψυχολογία, τα οικονομικά και την παροχή κοινοτικών και νοσοκομειακών υπηρεσιών. Γενικότερα τονίζεται η σημασία στις γνώσεις που αφορούν σε όλη την πορεία της διαδικασίας της γήρανσης, αλλά και θεμελιώδεις έννοιες, όπως η αξιοπρέπεια και ο σεβασμός που είναι πολύ σημαντικές για την κάλυψη των αναγκών των ηλικιωμένων. Δίνεται επίσης έμφαση στην έλλειψη καθηγητών με κατάλληλες γνώσεις και κλινική εμπειρία στην ειδίκευση της γερωντολογικής νοσηλευτικής (Ryder 1994, Koch and Webb 1996, Joy et al 2000).

Εξίσου σημαντικό με το θεωρητικό είναι και το κλινικό μέρος της εκπαίδευσης στην γηριατρική και γερωντολογία. Οι νοσηλευτές που έχουν υψηλό επίπεδο γνώσεων στη γηριατρική και στη γερωντολογία, αλλά και εμπειρία στη φροντίδα των

ηλικιωμένων έχουν θετικότερη στάση ως προς τους ηλικιωμένους (Hope 1994, Robertson et al 1999, Fagerberg et al 2000, 2001).

Ίσως η πρώτη επαφή των φοιτητών και των σπουδαστών με υγιείς ηλικιωμένους, οι οποίοι ζουν καλά ακόμη και μόνοι τους στην κοινότητα, να βελτιώνει τη στάση τους προς το συγκεκριμένο πληθυσμό (Lookinland and Anson 1995, Davies et al 1999, Lambrinou et al 2009). Η τοποθέτηση των φοιτητών στην κοινότητα και στα νοσοκομεία στα πλαίσια της κλινικής τους άσκησης, τους επιτρέπει να αποκτήσουν εμπειρία στους δυο αυτούς χώρους και να εμβαθύνουν στις ανάγκες τόσο των υγιών όσο και των ασθενών ηλικιωμένων (Joy et al 2000, Alabaster 2007, Lambrinou et al 2009). Το ίδιο υποστήριξαν ο Sheffler, ο Hartley και οι συνεργάτες του και οι Rosencranz και McNevin, οι οποίοι βρήκαν ότι η εμπειρία μπορεί να έχει επίδραση στα αισθήματα ως προς τους ηλικιωμένους (Sheffler 1995, Hartley et al 1995, Rosencranz and McNevin 1969).

Τα ευρήματα των διαφόρων μελετών επικεντρώνονται στην ανάγκη βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης προκειμένου να εξαιρεθούν οι αρνητικές συμπεριφορές ως προς τους ηλικιωμένους. Θεωρείται βασικό οι φοιτητές και σπουδαστές της νοσηλευτικής να μάθουν τη διαφορά μεταξύ της φυσιολογικής διαδικασίας της γήρανσης και της παθολογίας των ηλικιωμένων (Lookinland and Anson 1995, Davies et al 1999). Ακόμη και εντατικά προγράμματα γερωντολογίας - γηριατρικής σε φοιτητές και επαγγελματίες υγείας φαίνεται να βελτιώνουν τη στάση ως προς τους ηλικιωμένους, την ικανοποίηση που αντλούν από την εργασία τους, καθώς και την πορεία έκβασης των ηλικιωμένων από τα νοσοκομεία (Lookinland and Anson 1995, Thomson and Burge 1998, McDowell et al 1999).

Η στάση ως καθοριστική παράμετρος της Νοσηλευτικής Εκπαίδευσης

Η στάση είναι μία από τις παραμέτρους που έχουν μελετηθεί εκτενώς για το πώς μπορεί να επηρεάσει μεταξύ άλλων τη συμπεριφορά ως προς τους ηλικιωμένους, επομένως και το επίπεδο και την ποιότητα της παρεχόμενης νοσηλευτικής φροντίδας (Brower 1981, Courtney et al 2000, Lambrinou et al 2009). Οι στάσεις θεωρούνται ότι περιλαμβάνουν τρεις παραμέτρους: αισθήματα, γνώσεις και τρόπο δράσης. Και οι τρεις παράμετροι μπορούν να αλλάξουν και αυτό είναι σημαντικός παράγοντας για τη νοσηλευτική εκπαίδευση και τη νοσηλευτική πρακτική (Joy et al 2000, Soderhamn et al 2001).

Υπάρχουν μελέτες, οι οποίες έδειξαν ότι η ένταξη μαθημάτων γεροντολογίας στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και η έκθεση των φοιτητών νοσηλευτικής σε υγιείς ηλικιωμένους αυξάνει τη θετική στάση ως προς αυτούς, ενώ οι απόφοιτοι νοσηλευτές θέλουν να εργαστούν σε γηριατρικά τμήματα νοσοκομείων, ή σε άλλες υπηρεσίες φροντίδας υγείας για ηλικιωμένους (Verderber and Kick 1990, Kelly et al 2005). Υπάρχουν όμως και μελέτες οι οποίες δεν έδειξαν ότι η εκπαίδευση επηρεάζει θετικά τη στάση των αποφοίτων να εργαστούν σε γηριατρικά τμήματα ή τη στάση τους ως προς τους ηλικιωμένους γενικότερα (Snape 1986, Fagerberg et al 2000). Επίσης έχει βρεθεί σε μελέτες ότι οι νοσηλευτές με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης έχουν θετικότερη στάση ως προς τους ηλικιωμένους (Armstrong-Esther et al 1989, Salmon 1993, McKinlay and Cowan 2003). Άλλοι ερευνητές τονίζουν ότι οι ίδιοι οι ασθενείς επηρεάζουν τη στάση του προσωπικού που τους φροντίζει. Έχει βρεθεί ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της στάσης του προσωπικού και του επιπέδου ανεξαρτησίας και αυτοφροντίδας του ασθενούς, ενώ η εξάρτηση από το περιβάλλον βρέθηκε ότι έχει την πιο ισχυρή συσχέτιση με την αρνητική στάση. Ακόμη φαίνεται βελτίωση των στάσεων των φοιτητών ως προς

τους ηλικιωμένους από το γεγονός ότι επιθυμούν να εργαστούν με ηλικιωμένους όταν βλέπουν ότι οι συνθήκες εργασίας των νοσηλευτών που εργάζονται με ηλικιωμένους είναι καλές. Για κάτι τέτοιο πρέπει οι κατάλληλες υπηρεσίες να διασφαλίζουν αυτές τις συνθήκες (Hope 1994).

Αξιολόγηση της εκπαίδευσης

Για τη δημιουργία σύγχρονων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που να ανταποκρίνονται στις τρέχουσες δημογραφικές απαιτήσεις και ανάγκες των υπηρεσιών υγείας, είναι απαραίτητη η μελέτη των ήδη υπαρχόντων προγραμμάτων και πώς αυτά επηρεάζουν τη στάση και τη γνώση των φοιτητών ως προς τους ηλικιωμένους (Mawn and Reece 2000, Soderhamn et al 2003, Brown et al 2008, Chen and Walsh 2009, Lambrinou et al 2009).

Έχουν μελετηθεί διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των νοσηλευτών ως προς τους ηλικιωμένους. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν την κουλτούρα, την ηλικία, το φύλο, την εθνικότητα, το επίπεδο εκπαίδευσης, την κλινική εμπειρία, καθώς και τις προηγούμενες επαφές και σχέσεις με ηλικιωμένους. Η εκπαίδευση αποτελεί σημαντικό μέρος της κουλτούρας και έχει είτε θετική είτε αρνητική επίδραση στη στάση των νοσηλευτών (Theharn 1990, Chen and Walsh 2009, Lambrinou et al 2009).

Για την αντιμετώπιση των κοινωνικών επιδράσεων ως προς τη γήρανση, οι οποίες ξεκινούν σε μικρή ηλικία, τα ευρήματα των μελετών δείχνουν ότι η εκπαίδευση μπορεί να μετριάσει τις αρνητικές αντιλήψεις (Fagerberg and Kihlgren 2001, Brown et al 2008, Chen and Walsh 2009, Lambrinou et al 2009) και φαίνεται να είναι αποτελεσματική είτε αναφέρεται σε θεωρητική εκπαίδευση, είτε σε κλινική άσκηση (Lambrinou 2009).

Σε πρόσφατη μελέτη που έγινε στα πλαίσια εκπόνησης διδακτορικής διατριβής φάνηκε ότι η νοσηλευτική εκπαίδευση στο Πανεπιστήμιο Αθηνών έχει θετική επίδραση

στις στάσεις και γνώσεις των νοσηλευτών, στα Τεχνολογικά Ιδρύματα Ελλάδας και τη Νοσηλευτική Σχολή της Κύπρου (ανώτερη εκπαίδευση) η στάση βρέθηκε πιο θετική, αλλά δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τις γνώσεις (Λαμπρινού και συν 2005, Lambrinou et al 2009).

Εργαλεία αξιολόγησης της νοσηλευτικής εκπαίδευσης ως προς τη φροντίδα των ηλικιωμένων

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας βρέθηκαν σχετικά ερωτηματολόγια που αφορούν στις στάσεις και στις γνώσεις τις σχετικές με τους ηλικιωμένους και τα οποία παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Το ερωτηματολόγιο των Tuckman και Lorge ήταν το πρώτο ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε για τη μέτρηση των στάσεων λίγο μετά το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν άρχισε να παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων (Tuckman and Lorge 1953, 1958). Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 137 προτάσεις χωρισμένες σε 13 κατηγορίες και καλύπτει τις φυσικές μεταβολές της γήρανσης, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τη φυσική κατάσταση, το χρόνο αντίδρασης και τις πνευματικές ικανότητες που μειώνονται με την πάροδο του χρόνου. Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι πολύ μεγάλο και δύσχρηστο και γι αυτό άλλοι μελετητές προσπάθησαν να κατασκευάσουν πιο σύντομα και εύχρηστα ερωτηματολόγια και κλίμακες για τη μέτρηση της στάσης ως προς τους ηλικιωμένους (Soderhamn et al 2001, Kogan 1961a, 1961b).

Η Κλίμακα του Kogan (OP scale) σχεδιάστηκε το 1961 για τη μέτρηση της στάσης ως προς τους ηλικιωμένους, δηλαδή εάν οι ερωτηθέντες τείνουν να έχουν αρνητική ή θετική στάση προς τους ηλικιωμένους. Η Κλίμακα του Kogan περιλαμβάνει 17 αρνητικά διατυπωμένες ερωτήσεις (N) ως προς τους ηλικιωμένους και 17 αντίστροφα θετικά διατυπωμένες ερωτήσεις

(P) σε μια εξάβαθμη κλίμακα που κυμαίνεται από το συμφωνώ απόλυτα μέχρι το διαφωνώ απόλυτα (Kogan 1961a, 1961b). Αυτό προλαμβάνει απαντητικές προκαταλήψεις, στις οποίες ορισμένα άτομα έχουν την τάση να συμφωνούν (ή να διαφωνούν) με το περιεχόμενο όλων των καταγραφών και επιτρέπει να εξεταστεί η έκταση στην οποία αυτές οι προκαταλήψεις διαπερνούν τις διάφορες κλίμακες (Kogan 1961a). Υψηλότερη βαθμολογία στη θετική κλίμακα (άθροισμα της συνολικής βαθμολογίας όλων των θετικών προτάσεων) αντανακλά ευνοϊκή προδιάθεση ως προς τους ηλικιωμένους και υψηλότερη βαθμολογία στην αρνητική κλίμακα (άθροισμα της συνολικής βαθμολογίας όλων των αρνητικών προτάσεων) σημειώνει μια μη ευνοϊκή στάση ως προς τους ηλικιωμένους (Kogan 1961a, 1961b). Η Κλίμακα του Kogan έχει μεταφραστεί σε αρκετές γλώσσες - και στα Ελληνικά - και έχει βρεθεί να έχει καλή αξιοπιστία και εγκυρότητα με συντελεστές εσωτερικής συνοχής από 0.73 έως 0.83 για την αρνητική κλίμακα και από 0,66 έως 0,77 για τη θετική Κλίμακα 19,21-23, 32, 52-53, 55 και για ολόκληρη την Κλίμακα 0,79 (Soderhamn et al 2001, Lambrinou et al 2005, Yen et al 2009).

Ageing Opinion Survey. Η δημιουργία του συγκεκριμένου εργαλείου βασίστηκε στη συλλογή πολυδιάστατων αντιλήψεων ως προς τους ηλικιωμένους. Μετά από την πιλοτική μελέτη και την παραγοντική ανάλυση δημιουργήθηκαν τρεις παράγοντες. Ο πρώτος αφορά σε στερεότυπα που σχετίζονται με την ηλικία, ο δεύτερος αφορά στο αίσθημα αγωνίας που σχετίζεται με τη γήρανση και ο τρίτος παράγοντας αφορά στην κοινωνική αξία που σχετίζεται με τη γήρανση (Kafer 1980). Δεν βρέθηκε όμως άλλη μελέτη που να έχει χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο εργαλείο μέχρι σήμερα.

Το εργαλείο "Attitude Toward Elderly" του Slevin σχεδιάστηκε για τη μέτρηση της στάσης των φοιτητών ιατρικής ως προς τους ηλικιωμένους στη Βόρεια Ιρλανδία. Από εξήντα προτάσεις που συγκεντρώθηκαν μετά από ανασκόπηση της βιβλιογραφίας επιλέχθηκαν 20 για το τελικό εργαλείο.

Η δομή του ερωτηματολογίου προσομοιάζει αυτής του Kogan, όμως το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο έχει χρησιμοποιηθεί μόνο στη μελέτη του συγγραφέα που το ανέπτυξε και δεν έχουν δημοσιευτεί μέχρι σήμερα μελέτες που να αφορούν στην αξιοπιστία και εγκυρότητά του, γεγονός που δυσκολεύει την επιλογή χρήσης του σε άλλες μελέτες, ιδιαίτερα εάν υπάρχουν δοκιμασμένες στο χρόνο ως αποτελεσματικές κλίμακες (Slevin 1991).

To Facts on Aging Quizzes I and II (FAQ I και FAQ II) του Palmore. Ο Palmore κατασκεύασε τις δύο διαφορετικές εκδοχές για τη μέτρηση των γνώσεων των σχετικών με τους ηλικιωμένους, προκειμένου να μη δημιουργείται σύγχυση με τη χρήση του ίδιου ερωτηματολογίου στους ίδιους φοιτητές σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, π.χ. στην αρχή και στο τέλος ενός εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι προτάσεις περιλαμβάνουν σωματικά, ψυχικά και κοινωνικά θέματα που καλύπτουν τη γήρανση και κάποιες λαθεμένες πεποιθήσεις για τους ηλικιωμένους οι οποίες συναντούνται συχνά (Palmore 1977, 1998). Το καθένα από τα δύο ερωτηματολόγια αποτελείται από 25 «σωστές-λάθος» προτάσεις που αφορούν στις γνώσεις τις σχετικές με τους ηλικιωμένους και θεωρούνται από το συγγραφέα τους ως ισοδύναμα (Palmore 1977, 1998), έχουν δε χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα ευρύτατα όπως φαίνεται και από τη συγκεντρωτική έκδοση των ερωτηματολογίων και των αποτελεσμάτων (Palmore 1998). Τα ερωτηματολόγια του Palmore έχουν ικανοποιητικούς συντελεστές αξιοπιστίας οι οποίοι κυμαίνονται από 0,50 έως 0,80 (Palmore 1977, 1998). Το FAQ I έχει μεταφραστεί και έχει χρησιμοποιηθεί και στα ελληνικά, ενώ ο συντελεστής Cronbach's α βρέθηκε ίσος με 0,68 (Lambrinou et al 2009).

Τα παραπάνω ερωτηματολόγια μπορούν να χρησιμοποιηθούν πριν και μετά τη

νοσηλευτική εκπαίδευση προκειμένου να αξιολογηθεί πώς η νοσηλευτική εκπαίδευση μεταβάλλει τη στάση και τις γνώσεις των φοιτητών ως προς τη γήρανση και τους ηλικιωμένους, την επιλογή τους να εργαστούν σε τμήματα με ηλικιωμένους και την ποιότητα παροχής φροντίδας προς τους ηλικιωμένους. Η αξιολόγηση της νοσηλευτικής εκπαίδευσης είναι απαραίτητη για τη βελτίωση και την αναβάθμιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η χρήση των ερωτηματολογίων μπορεί να γίνει σε συγχρονικές και διαχρονικές μελέτες.

Συμπεράσματα

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας φαίνεται η αλληλεπίδραση των στάσεων και των γνώσεων των νοσηλευτών και των φοιτητών νοσηλευτικής με την ποιότητα παροχής φροντίδας υγείας και με την επιθυμία τους να εργαστούν σε διάφορους χώρους υγείας. Τα αποτελέσματα των μελετών τονίζουν τη σημασία της ικανοποίησης από την εργασία και πώς αυτή επηρεάζει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Οι ερευνητές επισημαίνουν τη σημασία της εκπαίδευσης, βασικής και συνεχιζόμενης, στη διαμόρφωση των στάσεων και των γνώσεων των νοσηλευτών. Για τη δημιουργία νέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που να ανταποκρίνονται στις παρούσες δημογραφικές απαιτήσεις και ανάγκες των χρηστών των υπηρεσιών υγείας είναι απαραίτητη η μελέτη των ήδη υπαρχόντων προγραμμάτων και πώς αυτά επηρεάζουν τη στάση και τη γνώση των φοιτητών ως προς τους ηλικιωμένους. Για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων υπάρχουν κατάλληλα εργαλεία, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό με άλλες ερευνητικές μεθόδους

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λαμπρινού Αικ, Σουρτζή Π, Καλοκαιρινού Α, Λεμονίδου Χ (2005). Αξιολόγηση της στάσης και των γνώσεων ως προς τους ηλικιωμένους των φοιτητών της Νοσηλευτικής Σχολής της Κύπρου. Κυπριακά Νοσηλευτικά Χρονικά, 6, 2, 12-19.
- Alabaster E (2007). Involving students in the challenges of caring of older people. *Nurs Older People*, 19, 6, 23-28.
- Armstrong-Esther CA, Sandilands ML, Miller D (1989). Attitudes and behaviors of nurses towards the elderly in an acute care setting. *J Adv Nurs*, 14, 34-41.
- Borrowclough F and Pinel C (1981). The process of ageing. *J Adv Nurs*, 6, 319-325.
- Brower HT (1981). Social organization and nurses' attitudes toward older persons. *J Adv Nurs*, 6, 319-25.
- Brown DS, Gardner DL, Perritt L, Kelly DG (1992). Improvement in attitudes toward the elderly following traditional and geriatric mock clinics for physical therapy students. *Phys Ther*, 72, 251-7.
- Brown J, Nolan M, Davies S, Nolan J, Keady J (2008). Transforming students' views of gerontological nursing: realising the potential of 'enriched' environments of learning and care: a multi-method longitudinal study. *Int J Nurs Stud*, 45, 8, 1214-32
- Chen S, Walsh SM (2009). Effect of a creative-bonding intervention on Taiwanese nursing students' self-transcendence and attitudes toward elders. *Research in Nursing and Health*, 32, 2, 204-16.
- Courtney M, Tong S, Walsh A (2000). Acute - care nurses' attitudes toward older patients: A literature review. *Int J Nurs Pract*, 6, 62-9.
- Davies S, Slack R, Laker S, Philip I (1999). The educational preparation of staff in nursing homes: relationship with resident autonomy. *J Adv Nurs*, 29, 208-17.
- Drennan V, Levenson R, Goodman C, Evans C (2004). The workforce in health and social care services to older people: developing an education and training strategy. *Nurs Educ Today*, 24, 402-8.
- Edwards H, Nash R, Sacre S, Courtney M, Abbey J (2008). Development of a virtual learning environment to enhance undergraduate nursing students' effectiveness and interest in working with older people. *Nurs Educ Today*, 28, 6, 672-9.
- Fagerberg I, Ekman SL, Ericsson K (1997). Two studies of the new nursing education in Sweden: 1. The place of gerontology and geriatrics. 2. Student characteristics and expectations. *Nurse Educ Today*, 17, 150-7.
- Fagerberg I, Kihlgren M (2001). Experiencing a nurse identity: the meaning of identity to Swedish registered nurses 2 years after graduation. *J Adv Nurs*, 34, 137-45.
- Fagerberg I, Kihlgren M (2001). Registered nurses' experiences of caring for the elderly in different health-care areas. *Int J Nurs Pract*, 7, 229-36.
- Fagerberg I, Winblad B, Ekman SL (2000). Influencing aspects in nursing education on Swedish nursing students' choices of first work area as graduated nurses. *J Nurs Educ*, 39, 211-8.
- Ford P and McCormack B (2000). Future directions for gerontology: a nursing perspective. *Nurse Educ Today*, 20, 389-94.
- Haight BK, Christ MA, Dias JK (1994). Does nursing education promote ageism? *J Adv Nurs*, 20, 382-90.
- Hartley CL, Bentz PM, Ellis JR (1995). The effect of early nursing home placement on students attitudes toward the elderly. *J Nurs Educ*, 34, 128-30.
- Hope KW (1994). Nurses' attitudes towards older people: a comparison between nurses working in acute medical and acute care of elderly patient settings. *J Adv Nurs*, 20, 605-12.

- Joy JP, Carter DE, Smith LN (2000). The evolving educational needs of nurses caring for the older adult: a literature review. *J Adv Nurs*, 31, 1039-45.
- Kelly TB, Tolson D, Schofield I, Booth J (2005). Describing gerontological nursing: an academic exercise or prerequisite for progress? *J Clin Nurs*, 14, Suppl 1, 13-23.
- Knowles L (1983). Gerontological nursing 1982. *Int J Nurs Stud*, 20, 45-54.
- Koch T and Webb C (1996). The biomedical construction of ageing: implications for nursing care of older people. *J Adv Nurs*, 23, 954-9.
- Kogan N (1961a). Attitudes Toward Old People: The Development of a Scale and an Examination of Correlates. *J Abnorm Soc Psychol*, 62, 44-54.
- Kogan N (1961b). Attitudes Toward Old People In An Older Sample. *J Abnorm Soc Psychol*, 62, 616-22.
- Lambrinou E, Sourtzi P, Kalokerinou A, Lemonidou C (2005). Reliability and validity of the Greek version of Kogan's Old People Scale. *J Clin Nurs*, 14, 1241-7.
- Lambrinou E, Sourtzi P, Kalokerinou A, Lemonidou C (2009). Attitudes and knowledge of the Greek nursing students towards older people. *Nurse Educ Today*, 29, 6, 617-22.
- Lookinland S, Anson K (1995). Perpetuation of ageist attitudes among present and future health care personnel: implications for elder care. *J Adv Nurs*, 21, 47-56.
- Mawn B and Reece SM (2000). Reconfiguring a curriculum for the new millennium: the process of change. *J Nurs Educ*, 39, 101-8.
- McDowell NM, Proffitt CJ, Frey RC (1999). Effects of Educational Intervention in Gerontology on Hospital Employees' Knowledge of and Attitudes about the Older Adult. *J Allied Health*, 28, 212-9.
- McKinlay A and Cowan S (2003). Student nurses' attitudes toward working with older people. *J Adv Nurs*, 43, 298-309.
- National Statistical Service of Cyprus (2001). Cyprus: CyStat
- Palmore E (1977). Facts on Aging. A Short Quiz. *Gerontologist*, 17, 315-20.
- Palmore E (1998). The Facts on Aging Quiz, 2nd ed. Springer Publishing Company Inc, New York, pp. 3-4, 38-39, 44, 89-156.
- Robertson EM, Higgins L, Rozmus C, Robinson JP (1999). Association Between Continuing Education and Job Satisfaction of Nurses Employed in Long-Term Care Facilities. *J Cont Educ Nurs*, 30, 108-13.
- Rosencranz HA, McNevin TE (1969). A Factor Analysis of Attitudes toward the aged. *Gerontologist*, 9, 55-9.
- Ryder E (1994). Gerontology within district nurse education. *J Adv Nurs*, 20, 430-6.
- Salmon P (1993). Interactions of nurse with elderly patients: relationship to nurses' attitudes and to formal activity periods. *J Adv Nurs*, 18, 14-9.
- Sheffler SJ (1995). Do clinical experiences affect nursing students' attitudes toward the elderly? *J Nurs Educ*, 34, 312-6.
- Slevin OD (1991). Ageist attitudes among young adults: implications for a caring profession. *J Adv Nurs*, 16, 1197-205.
- Snape J (1986). Nurses' attitudes to care of the elderly. *J Adv Nurs*, 11, 569-72.
- Soderhamn O, Lindencrona C and Gustavsson SM (2001). Attitudes toward older people among nursing students and registered nurses in Sweden. *Nurse Educ Today*, 21, 225-9.
- Theharn G (1990). Attitudes towards the care of elderly people: are they getting better? *J Adv Nurs*, 15, 777-81.
- Thomson M and Burke K (1998). A Nursing Assistant Training Program in a Long Term Care Setting. *Gerontol and Geriatr Educ*, 9, 23-35.
- Tuckman J and Lorge I (1953). Attitudes toward older people. *J Soc Psychol*, 37, 249 - 260.

- Tuckman J and Lorge I (1958). The projection of personal symptom into stereotype about aging. *J Gerontol*, 13, 70-3.
- United Nations (2002). *World Population Ageing 1950-2050*. New York, Department of International Economic and Social Affairs Population Division.
- Verderber DN, Kick E (1990). Gerontological Curriculum in Schools of Nursing. *J Nurs Educ*, 29, 355-61.
- Woolliscroft JO, Calhoun JG, Maxim BR, Wolf FM (1984). Medical education in facilities for the elderly. Impact on medical students, facility staff, and residents. *JAMA*, 252, 3382-5.
- Yen CH, Liao WC, Chen YR, Kao MC, Lee MC, Wang CC (2009). A Chinese version of Kogan's Attitude Toward Older People Scale: reliability and validity assessment. *Int J Nurs Stud*, 46, 1, 37-43.